

"Suomalainen sosiaaliturva oli hyvä ja halpa"

Suomalainen hyvinvointivaltiomalli on ollut hyvä ja halpa, mutta onko enää? Hyvinvointivaltion säilyttäminen ja kehittäminen on sekä taloudellinen että sosiaalinen kysymys. Mutta miten uudessa tilanteessa kaikesta selvittää? Talouden realiteettien ja hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuudesta keskusteltiin Suomalaisen Tiedeakatemian istunnossa 11. marraskuuta.

Kun lama iski Suomeen, se iski laajaa: BKT laski 1990-luvun ensivuotina 13 % ja työttömyys nousi 3,5:stä 18 %:iin. Valtion verotulot vähentyivät, pankkituki- ja työttömyysmenot kasvoivat. Ja niin kasvoivat myös valtiontalouden alijäämät ja valtion velka.

Lamaa ei aiheuttanut ns. hyvinvointivaltiomme, sen taustalla olivat vallan muut syyt. Monista lamanaikaisista leikkauksista huolimatta sosiaaliturvapoliittikkamme onnistui ehkä pehmentämään talouden romahduksen hyvinvointia heikentäviä vaikutuksia.

"Väestön tuki hyvinvointivaltiolla poliittinen realiteetti"

Hyvinvointivaltion tavanomaisia perusteita ovat pyrkimys tasa-arvoon ja vähimmäistoimeentulon varmistaminen. Kansantaloudellisesta näkökulmasta hyvinvointivaltion monille osille on olemassa perusteita myös tehokkuuden ja toimivuuden näkökulmasta, muistutti Suomalaisen Tiedeakatemian tilaisuudessa ("Talouden realiteetit ja hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus") Helsingin yliopiston kansantaloustieteen professori Seppo Honkapohja.

Honkapohja muistutti myös, että Suomessa sosiaalimenojen BKT-osuus on ollut selvästi EU-maiden keskiarvoa korkeampi, ja se on kasvanut nopeammin kuin muissa maissa. Lamaoloissa asiointi on tietysti väistämätön: kun jakaja (BKT) pienenee ja jaettava (sosiaalimenot) kasvaa, niin näinhän siinä käy.

Työttömyysturvan voimakkaasti kasvaneet menot sekä pitemmällä aikavälillä kasvavat eläkemeno ovat sosiaaliturvajärjestelmämme keskeisiä ongelmia.

Stakesin ylijohtaja Hannu Uusitalo korosti omassa alustuksessaan, että laman aiheuttamat seuraamukset olisivat olleet huomattavasti dramaattisemmat ilman hyvinvointivaltion turvaverkkoa. Hän myös korosti, että maailman erilaisista sosiaalipoliittikan malleista pohjoismaainen hyvinvointivaltio, ja Suomi siinä mukana, on parhaiten toteuttanut oikeudenmukaiselle yhteiskunnalle asetettavat ehdot; huono-osaisistamme on huolehdittu muita paremmin. Köyhyys täällä on vähäisempää ja taloudellinen eriarvoisuus pienempää kuin muualla. "Pohjoismaainen hyvinvointivaltio on ankuroitunut Suomen rakenteisiin ja instituutioihin. Hyvinvointivaltiomme on myös kansalaisten erityisessä suojeluksessa, tutkimusten mukaan ihmiset eivät halua privatisoida palveluita, suurempia yksityistämishaluja ei kansalaisten keskuudessa Uusitalon mukaan esiinny. Uusitalo esitteli tehtyjä tutkimuksia, joiden mukaan suomalaisten mielestä julkisten menojen säästökohteet eivät juurikaan saisi kohdistua sellaisiin kohteisiin kuin sosiaaliset tulonsiirrot, terveydenhuolto ja sosiaalipalvelut tai koulutus. Sen sijaan kulttuuri- ja vapaa-ajan, teollisuuden ja maatalouden tukeen leikkaukset voisivat siedettävämmiin kohdistua.

Uusitalo arveli, että tässä paljastuu osittain hallituspuolueiden (muiden kuin kokoomuksen) tappioiden syyt viime vaaleissa. Väestön tuki hyvinvointivaltiolla on poliittinen realiteetti, tulkitse Uusitalo.

Jonkinlaisena lohtuna Uusitalo näkee ilmeisesti sen, että vaikka väestön toimeentulon taso onkin heikentynyt, toimeentuloerot eivät ole kasvaneet. "Köyhät ovat köyhtyneet, mutta eivät sen enempää kuin keski- tai suurituloisetkaan."

Uusitalon mukaan tulevaisuudessakaan ei liene realistista odottaa nykyistä halvempaa hyvinvointivaltiota – ainakaan ilman suuria hyvinvointitappioita. Tästä pitää huolen "demografinen imperatiivi": Suomen väestö ikääntyy suurten ikäluokkien myötä useimpia maita reippaammin 2010-luvulla. Ja se maksaa! Paineet eläke- ja hoivamenoihin lisääntyvät selvästi samaan aikaan kun työvoima supistuu. – Ja mikä merkitys onkaan sillä, että ikääntyneen väestön poliittinen painoarvo kasvaa.

Uusitalo kuitenkin edellyttää, että edessä olevat ongelmat on ratkaistava pohjoismaista mallia kehittäen, "muuhun meillä ei ole varaa".

"Suomalainen hyvinvointivaltio OLI hyvä ja halpa"

Kansanedustaja Osmo Soininvaara totesi omassa puheenvuorossaan, että hän on pitkälti samaa mieltä Uusitalon kanssa, "mutta imperfektissä". Hänellä mukaansa suomalainen hyvinvointivaltio oli hyvä ja halpa. Sosiaalipoliittikka tuki taloutta ja päinvastoin, liittyneenä lisäksi loistavaan työllisyytilanteeseen. Myös Soininvaara korosti luontaisten tuloerojemme pienuutta. "Robin Hood taloutemme (otetaan rikkailta ja annetaan köyhille) tuli halvaksi: rikkaita oli vähän mutta niin oli köyhiäkin". Joiltakin osin meillä oli palveluiden suhteen jopa varaa ylellisyyteen. Mutta sitten tuli romahdus. Keskeisenä syynä myös Soininvaara pitää rahamarkkinoiden vapauttamista ja talouden ylikuumenemista ja sitä seurannutta velkaantumista. Mutta nimenomaan yksityisen sektorin velkaantumista, ei valtion! Ylikuumenemista seurasi äkkijarrutus, jarruttajina niin Suomen pankki kuin finanssialue. Itse asiassa kaikki toimenpiteet tuntuivat menneen päälleellen. Väärään aikaan toimittiin väärällä tavalla.

Soininvaara näki taloudessa olleen lamasta riippumattomia rakenteellisia ongelmia, jotka ilman lamaoloja olisivat realisoituneet ehkä hieman rauhallisemmin. Jo 1980-luvulla työpaikat vähentyivät selkeästi niin maataloudesta kuin teollisuudesta ja vastaavasti lisääntyivät palvelusektorilla. Teollisuusmaista tuli palvelumaita, luonnehti Soininvaara.

Sopeutumisongelmia aiheutti myös ns. rutiinoiden väheneminen ja monien työtehtävien vaativuuden lisääntyminen; ammatit muuttuivat nopeasti, rakennemuutos teollisuudesta palveluihin yski pahemman kerran. "Epäkurantin työvoiman ongelma tuli nyt myös Suomeen".

Tämänhetkistä työttömyydenhoitoon liittyvistä ongelmista Soininvaara otti esille erityisesti *verokiilan*, joka tuhoaa yksityisiä palveluita, *kannustinloukut*, jotka estävät vajaatyöllisyyden ("verotuksen parametrit ovat poskellaan") sekä *huonot työmarkkinat*. Soininvaara muistutti, että tosiasiallisesti maassamme on pitkäaikaistyöttömiä noin 250000, "vaikkei hallituspuolueen edustaja siitä ehkä saisi tunnustaa"; virallinen luku on n. 140000.

Soininvaaran mukaan valtiolla ei todellakaan enää ole varaa nykyisillä sosiaalietuuksilla 16 prosentin työttömyyteen. Pitäisikö siis edellyttää työttömiä ottamaan vastaan mitä työtä hyvänsä, koulutuksesta tai ammattitaidosta riippumatta? Soininvaaran mukaan tämä olisi ehdottomasti parempi valtiolle, mutta eri asia onko yksilölle ("Vanhaa ammattimiestä ei pidä nöyryyttää?"). Tässä tilanteessa pitäisi hänen mukaansa hyväksyä kannattava osa-aikatyö: osa ihmisen tulosta olisi osa-aikapalkkaa, osa korvausta. Pitäisi päästä siihen, että lyhytaikainenkin, osa-aikainen työ olisi vastaanottajalleen edullista. Ei siis niin, että jokaisesta ansaitusta markasta korvauskin vastaavasti putoaisi: työn vastaanottamisessa pitäisi olla myös taloudellinen kiihoke. Soininvaara näkee melkein ainoana ratkaisuna negatiiviseen tuloveroon siirtymisen yhteensovitetuna työttömyysturvan kanssa.

Hän muistutti myös kasvavasta vakavasta alue- ja sosiaalipoliittisesta ongelmasta: nuoret (25–35-vuotiaat) akateemisesti koulutetut ihmiset sijoittuvat kovin rajoitetulle alueella Suomessa, lähinnä Helsinkiin, Turkuun, Tampereelle ja Ouluun. Muu Suomi jää tyhjäksi. Yleisöpuheenvuorossaan Joensuun yliopiston entinen vararehtori, professori emeritus Heikki Kirkinen muistutti yliopistonsa suuresta merkityksestä alueelleen. Soininvaaran mielestä tilastot kertovat kuitenkin toista, käytettiin sitten mitä indikaattoreita hyvänsä: Joensuullakaan ei mene lainkaan erinomaisesti.

Taloudellinen kasvu ja hyvinvointivaltio

Keskustelussa nousi esille myös pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskuntamallin mahdolliset haittavaikutukset taloudelliseen kasvuun. Honkapohja muistutti, että Ruotsin talouskasvu on ollut 1970-luvulta lähtien hitaampaa kuin keskimäärin OECD-maissa. Suomen sotien jälkeinen riipeä talouskasvu taas voidaan selittää pitkälti sodan seurauksilla: kiinniotettavaa oli paljon.

Uusitalo muistutti, että lähtötaso on olennaista. Heikosta tilanteesta lähtevän prosentit ovat siksi helposti korkeita; keskustelussa viitattiin tässä yhteydessä mm. Aasian riipeästi kasvaneisiin talouksiin. "Lähtötasoon verrattuna Ruotsin kasvuvauhti ei ole ollut heikkoa", arveli Uusitalo. Professori Matti Pohjola puolestaan totesi, että Ruotsin kasvuvauhti on ollut oikeastaan suurempaa kuin sen olisi "pitänyt olla".

Pohjola korosti käydyssä keskustelussa erityisesti pääoman tuottavuuden alhaisuutta Suomessa: tällä on suuri merkitys hyvinvointivaltiomme kriisissä. Suomalaisien investoinnit ovat suuntautuneet lähinnä ulkomaille. Keskeinen ongelma Pohjolan mukaan onkin, miten ulkomaista pääomaa saataisiin Suomeen. Pohjolan mielestä Suomen tehottomimmat markkinat ovat pääomamarkkinat.

Taloustieteilijöitä ei ainakaan voi moittia keskustelun vähäisyydestä. Esimerkiksi viimeisen kuukauden aikana tutkijamme ovat puhuneet hyvinvointivaltiosta, lamasta ja mahdollisista ratkaisuista lukemattomissa tilaisuuksissa, järjestäjinä Tiedeakatemia ohella esimerkiksi WIDER (Suomen 1990-luvun lama), Taloustieteellinen seura (Työeläkejärjestelmän rahoitus pitkällä aikavälillä) ja Kansantaloudellinen Yhdistys ("Hyvinvointivaltio: tulojako ja kannusteet"). – Viimeksi mainitussakaan seminaarissa hyvinvointivaltion ideaa ei nähty välttämättä taloudellista toimeliaisuutta lamauttavana: esimerkiksi professori Matti Tuomalan mukaan hyvinvointivaltio voidaan vallon hyvin nähdä myös kannustavana: hyvän sosiaaliturvan ansiosta ihmiset uskaltavat ottaa riskejä, vaihtaa työpaikkaa ja kouluttautua (*Helsingin Sanomat* 19.11.).

Puhetta ja tutkimusta riittää. Mutta johtaako se mihinkään? Onko järkeviä ratkaisuja löydettävissä – ja ovatko ne ns. poliittisesti mahdollisia? Tutkija ja päättäjät: siinä näkijä, missä tekijä?

JR